

BEDREIGING, BEDROG OF MISBRUIK VAN OMSTANDIGHEDEN DOOR EEN DERDE:
ART. 3.2.10 LID 5 NBW

mr Jac. Hijma

1. Inleiding

Wanneer iemand onder invloed van bedreiging (dwang), bedrog of misbruik van omstandigheden een overeenkomst sluit, zal het veelal de wederpartij zelf zijn die de onwenselijke invloed heeft uitgeoefend. In dit normale geval is de wettelijke sanctie der vernietigbaarheid stellig gerechtvaardigd. In situaties waarin het laakbare gedrag niet door de wederpartij maar door een derde is verricht, kan echter twijfel rijzen. Behoort alsdan de rechtshandeling eveneens vernietigbaar te zijn, of gaat de toekenning van zulk een sanctie jegens de zelf niet incorrect handelende wederpartij te ver?

De wetgever van 1838 heeft deze vraag niet in haar algemeenheid beantwoord, doch heeft voor bedreiging en bedrog - misbruik van omstandigheden komt in het huidige BW niet voor - afzonderlijke voorzieningen getroffen. Deze incidentele oplossingen zijn tegengesteld: krachtens art. 1359 BW is ook "geweld, gepleegd door eenen derde" voldoende om een vernietiging wegens dwang te schragen, terwijl art. 1364 BW in het kader van bedrog juist "kunstgrepen, door eene der partijen gebezigd" vereist. Waar in het licht van de onderhavige vraagstelling tussen bedoelde wilsgebreken echter geen wezenlijk onderscheid aanwijsbaar is, mag dit verschil in behandeling ongerijmd heten¹⁾.

De nieuwe wetgever is consequenter. Voor bedreiging, bedrog en misbruik van omstandigheden wordt een uniforme regeling getroffen, die uit twee trappen is opgebouwd. Ten eerste: voor de vernietigbaarheid

---

1) Bedoeld verschil wortelt in het Romeinse recht; vgl. Asser-Rutten II, blz. 144.

van een rechtshandeling op grond van één van deze wilsgebreken is irrelevant wie het laakbare gedrag heeft verricht. Men zie resp. de leden 2, 3 en 4 van art. 3.2.10 NBW, waarin steeds geheel algemeen van "iemand" wordt gesproken²⁾. De tweede trap volgt in het aansluitende vijfde lid:

Art. 3.2.10. (5) Indien een verklaring is tot stand gekomen door bedreiging, bedrog of misbruik van omstandigheden van de zijde van iemand die geen partij bij de rechtshandeling is, kan op dit gebrek geen beroep worden gedaan jegens een wederpartij die geen reden had het bestaan ervan te veronderstellen.

Aldus wordt per saldo een middenweg bewandeld. De wederpartij behoeft weliswaar niet zelf "dader" te zijn, doch zij wordt evenmin geheel buiten beeld geplaatst: haar "kennen of behoren te kennen" blijkt uiteindelijk beslissend.

2. Toepassingsvoorwaarden

Art. 3.2.10 lid 5 zal zich doen gelden indien, kort gezegd, aan twee voorwaarden is voldaan: (a) bedreiging, bedrog of misbruik van de zijde van een niet-partij; (b) goede trouw bij de wederpartij.

(a) Bedreiging (etc.) van de zijde van een niet-partij

In de wettelijke zinsnede "(van de zijde van) iemand die geen partij bij de rechtshandeling is" zal het partijbegrip in ruime zin dienen te worden verstaan: bij een meerzijdige rechtshandeling ziet het op de wederpartij(en), bij een eenzijdige gerichte rechtshandeling op de geadresseerde(n), bij een eenzijdige niet-gerichte rechtshandeling op de onmiddellijk belanghebbende(n)³⁾. Gaat de bedreiging (etc.) van

---

2) De leden 2-4 geven een onversneden doorvoering van de wilsgebrekgedachte te zien: het volle accent valt immers op de bij het slachtoffer bestaande (wils)onvrijheid. Zie echter vervolgens lid 5.

3) Vgl. art. 3.2.18b NBW.

zulk een "partij" uit, dan blijft lid 5 buiten toepassing: de rechtshandeling is zonder meer vernietigbaar. Deze interpretatie accentueert het logische verband tussen de in het artikellid gebezigde begrippen "partij" en "wederpartij"; bij deze laatste term tekent de Minister⁴⁾ uitdrukkelijk aan dat hij in de bovenomschreven ruime zin behoort te worden opgevat.

Vervolgens dient zich een tweede uitlegprobleem aan: staat ook het laakbare gedrag van de *vertegenwoordiger* van zulk een (weder)partij aan toepassing van het vijfde lid in de weg? De wettekst, invloed "van de zijde van iemand die geen partij is" veronderstellende, geeft aanleiding tot de conclusie dat het artikellid bij bedreiging (etc.) door een tussenpersoon wel degelijk van toepassing zal zijn: de vertegenwoordiger heeft immers zelf geen partijstatus. Aldus wordt beslissend of de wederpartij al dan niet te goeder trouw was. Bij de beoordeling hiervan doet dan de regel van art. 3.3.6 lid 2 NBW ("grootste aandeel") zich gelden; hoewel in dat kader al snel de kwalijke rol van de tussenpersoon als doorslaggevend zal worden beschouwd, blijft toch de mogelijkheid bestaan dat de wederpartij de dans ontspringt, ook al is het haar eigen vertegenwoordiger die de dreiging (etc.) heeft uitgeoefend.

Deze uitkomst kan niet bevredigen. De vraag of bedreiging (etc.) door een tussenpersoon aan de achterman moet worden toegerekend, is primair een vraag van toerekening van gedrag, van handelen; zij leent zich er niet toe om uiteindelijk slechts in het kader van een subtiële kennis-toerekening te worden beoordeeld. De wederpartij wier vertegenwoordiger een ongeoorloofde invloed uitoefent dient m.i. steeds met de gevolgen daarvan te kunnen worden geconfronteerd, zonder dat zij zich - al was het maar in beginsel - achter een eventuele eigen ontwetendheid kan verschuilen. Aldus bezien verdient het de voorkeur art. 3.2.10 lid 5 in dit soort gevallen structureel buiten toepassing te laten: bedreiging (etc.) door een vertegenwoordiger van de wederpartij dient met bedreiging (etc.) door die wederpartij zelf op één lijn te

---

4) MvA, Parl. Gesch. Boek 3 NBW, blz. 213.

worden gesteld⁵⁾). Voor deze opvatting kan overigens - indirect - ook steun worden gevonden in de wijze waarop art. 3.2.10 lid 5 het meerpartijencontract benadert. Werd partij A door (weder)partij B bedreigd, dan zal (weder)partij C geen beroep op het artikellid kunnen doen⁶⁾: het gaat de wetgever per saldo blijkbaar om de vraag of de invloed werkelijk "van buiten" kwam, en niet zozeer om de persoonlijke (on)schuld der betrokkenen⁷⁾.

Bij raadpleging van art. 3.2.10 lid 5 NBW dreigt men echter op het verkeerde been te worden gezet, doordat de wet niet - negatief - aangeeft dat de bedreiging (etc.) "niet van de zijde van een partij" mag komen, doch juist - positief - dat het om gedrag "van de zijde van iemand die geen partij is" moet gaan. Aan de strekking van het artikellid wordt slechts dan recht gedaan, indien men de wettelijke zinsnede in de eerstgenoemde zin interpreteert: "... niet van de zijde van iemand die partij bij de rechtshandeling is". Bij bedreiging (etc.) door de vertegenwoordiger van een (weder)partij blijft het artikellid dan buiten toepassing, zodat de vernietiging onverminderd doorgang kan vinden.

(b) Goede trouw bij de wederpartij

De tweede voorwaarde luidt, dat de wederpartij geen reden had het bestaan van het gebrek te veronderstellen. Dit criterium geeft een concrete uitwerking van de in art. 3.1.1.12 NBW bedoelde goede trouw; de vraag of eraan is voldaan, zal telkenmale aan de hand van een

---

5) Naar huidig recht wordt inzake art. 1364 BW hetzelfde aangenomen: zie met name HR 28 februari 1930, NJ 1930, 1258 (Engelvaart/Brusselsche Bank).

6) Het gedrag is immers van een partij (B) afkomstig; zie de sub 1 geciteerde tekst van art. 3.2.10 lid 5, alsmede de NvW, Parl. Gesch. Boek 3 NBW, blz. 214.

7) Ook bij de door de wetgever gebezigde woorden "van de zijde van" kan steun worden gezocht, nu zij een ruimere lading hebben dan "door". In het door de wetgever gekozen vervolg ("... iemand die geen partij is") lijkt deze ruimte echter niet te worden benut.

weging van alle (relevante) omstandigheden van het geval dienen te worden beantwoord.

Bijzondere vragen kunnen wederom rijzen als de wederpartij van het slachtoffer zich van een vertegenwoordiger heeft bediend. Verrichtte de tussenpersoon zelf het laakbare gedrag, dan blijft lid 5 geheel buiten beschouwing: de handeling is zonder meer vernietigbaar op basis van lid 2, 3 of 4 (zie hierboven sub a). Is evenwel in zulk een situatie van vertegenwoordiging de bedreiging (etc.) door een derde verricht, dan is het vijfde lid wel toepasselijk: de vraag of de wederpartij al dan niet als te goeder trouw kan worden aangemerkt, wordt beheerst door de in art. 3.3.6 lid 2 NBW verwoorde toets van het "grootste aandeel".

3. De toepassing

Is aan de onder 2 besproken toepassingsvoorwaarden voldaan, dan kan jegens de wederpartij "op het gebrek geen beroep worden gedaan". De vraag rijst, wat zulks in de praktijk inhoudt. Als uitgangspunt diene het navolgende. Het verschijnsel der vernietigbaarheid wordt hierdoor gekenmerkt, dat de nietigheid eerst zal intreden nadat een beroep op de vernietigingsgrond is gedaan. Dit beroep kan - naar komend recht - zowel in als buiten rechte geschieden, doch heeft in beide gevallen een "gericht" karakter: de betrokkene dient zich *jegens de wederpartij* op het (wils)gebrek te beroepen (art. 3.2.14 lid 1, art. 3.2.15 lid 2 NBW). Na deze constatering lijken twee benaderingswijzen mogelijk.

Twee visies

In de eerste plaats kan een direct verband worden gelegd tussen art. 3.2.10 lid 5 en de uitoefening van de vernietigingsbevoegdheid als zodanig (visie I). Indien krachtens lid 5 "jegens de wederpartij" geen beroep op het gebrek kan worden gedaan, is de in principe aanwezige vernietigingsbevoegdheid per saldo *niet uitoefenbaar*: haar uitoefening

zou immers juist jegens deze zelfde wederpartij moeten geschieden⁸⁾. In deze opvatting blijft een - tot de wederpartij te richten en derhalve tot haar gerichte - buitengerechtelijke verklaring zonder effect, en zal een - tegen de wederpartij in te stellen en derhalve tegen haar ingestelde - vordering tot vernietiging worden afgewezen. Dit alles overigens onder de aantekening dat de wederpartij de haar in lid 5 geboden bescherming onbenut kan laten⁹⁾: alsdan staat aan de vernietiging niets in de weg.

In de tweede plaats is het denkbaar een scheiding aan te brengen tussen enerzijds de "vorm", anderzijds de "strekking" van het beroep op een gebrek in de zin van art. 3.2.10 lid 5 NBW (visie II). Het bij de uitoefening der vernietigingsbevoegdheid figurerende gerichtheids-element wordt nu in feite als een formeel vereiste beschouwd, waaraan steeds probleemloos kan worden voldaan door de buitengerechtelijke verklaring of de rechtsvordering tegen de wederpartij te richten. De regel van lid 5 ziet in deze optiek slechts op de *doorvoerbaarheid* van een aldus bewerkstelligde vernietiging: het slachtoffer zal jegens de wederpartij geen inhoudelijke consequenties aan de vernietiging kunnen verbinden. Daagt een bedrogen verkoper zijn koper in rechte teneinde vernietiging van de koop en teruggave van het goed te verkrijgen, dan zal thans de vordering tot vernietiging wel degelijk worden gehonoreerd: "slechts" de actie tot teruggave zal op basis van lid 5 worden afgewezen.

Het verschil tussen de beide opvattingen treedt met name aan het licht als de wederpartij een door haar ontvangen goed inmiddels heeft doorgeleverd aan een derde. A, door X bedrogen, verkoopt en levert een roerende zaak aan de te goeder trouw zijnde B; B verkoopt en levert de zaak door aan C, die niet te goeder trouw is. In visie I is A's vernietigingsbevoegdheid (art. 3.2.10 lid 3) de facto niet

---

8) De beschouwingen zijn eenvoudigheidshalve afgestemd op de rechtshandeling waarbij slechts één wederpartij is betrokken (zoals de gewone overeenkomst); zie voor situaties met meer dan één wederpartij de slotalinea van punt 3.

9) Vgl. MvA, Parl. Gesch. Boek 3 NBW, blz. 176, inzake de art. 3.2.3, 3.2.3a en 3.3.2 lid 2 NBW.

uitoefenbaar (art. 3.2.10 lid 5). A zou zich immers jegens B op het gebrek moeten beroepen, en juist dat is krachtens lid 5 niet mogelijk. De titel A-B blijft derhalve onaangetast, hetgeen tot de slotsom voert dat C's goede of kwade trouw niet relevant is: hij heeft van een beschikkingsbevoegde - en daarmee ex art. 3.4.2.2 lid 1 NBW - verkregen. De tweede visie leidt evenwel tot een ander resultaat. A kan dan de vernietiging der koopovereenkomst bewerkstelligen door zich ter zake tot B te richten, en zal vervolgens weliswaar niet tegen B, maar wél tegen C stappen kunnen ondernemen. Het titelverval tussen A en B ontnemt B met terugwerkende kracht de beschikkingsbevoegdheid, zodat C nu op de beschermingsbepaling van art. 3.4.2.3a NBW is aangewezen. Zijn gebrek aan goede trouw maakt evenwel dat aan de vereisten van dit artikel niet is voldaan, zodat A onder C zal kunnen revindiceren.

Evaluatie

Welke van de beide benaderingswijzen is verkieslijk? Zowel uit theoretisch als uit praktisch oogpunt verdient m.i. visie I de voorkeur. Het in art. 3.2.14 lid 1 en art. 3.2.15 lid 2 NBW verwoorde gerichtheids-element kan niet als een enkel vormvereiste worden beschouwd; het omschrijft veeleer het wezen van het beroep, geeft aan wat zulk een beroep precies "is". Het beroep op het gebrek - i.e. op de vernietigingsgrond - en de gerichtheid daarvan tot de wederpartij vormen een onverbreekelijke eenheid; jegens derden zou hooguit van een "beroep op de (gevolgen der) vernietiging" kunnen worden gesproken. Het beroep op een wilsgebrek staat of valt derhalve met de mogelijkheid om zich jegens de als enige in aanmerking komende persoon - de wederpartij - op dit gebrek te beroepen. Waar art. 3.2.10 lid 5 juist deze (enige) mogelijkheid ter zijde stelt, resteert de conclusie dat de rechtshandeling niet kan worden vernietigd: de in principe aanwezige bevoegdheid tot vernietiging blijkt niet uitoefenbaar.

De verkieslijkheid van visie I blijkt tevens bij een nadere beschouwing van de bovenomschreven casuspositie. Zou men een revindicatie tegen de derde C toelaten (visie II), dan wordt de in lid 5 aan B geboden bescherming onvoldoende serieus genomen: na afgifte aan A zou C immers B uit wanprestatie kunnen aanspreken, zodat uiteindelijk

toch laatstgenoemde met de nadelige gevolgen der vernietiging wordt geconfronteerd. De wederpartij B wordt slechts dan afdoende beschermd, indien aan de vernietiging als zodanig een halt wordt toegeroepen.

Tenslotte biedt ook een - terloops gemaakte - opmerking in de Memorie van Antwoord¹⁰⁾ steun aan de hier aanbevolen benadering. De Minister betoogt¹¹⁾:

"In de gevallen dat lid 5 de vernietiging uitsluit, omdat de wederpartij te goeder trouw was, is een vordering uit onrechtmatige daad tegen de schuldige derde zelfs de enige weg tot het verkrijgen van herstel van schade voor de benadeelde".

Voor de goede orde zij nog aangetekend, dat aan de hier verdedigde interpretatie niet kan worden tegengeworpen dat de wettelijke formulering - "kan geen beroep worden gedaan jegens een wederpartij die (...)" - een naar de rechtssubjecten (d.w.z. wederpartij en anderen) nuancerende gedachtengang voorschrijft, terwijl visie I fundamenteel slechts oog heeft voor de wederpartij zelf. Naar ook uit de Nota van Wijzigingen¹²⁾ blijkt, hebben de woorden "jegens een wederpartij" ten doel om in een meerpartijensituatie *binnen de kring der wederpartijen* te kunnen differentiëren; zij zijn - anders gezegd - opgenomen wegens het "een", niet wegens het daarop slechts logisch volgende "wederpartij". Bedoelde woorden bieden derhalve geenszins steun aan de gedachte dat lid 5 slechts het effect van een vernietiging jegens de wederpartij, en niet die vernietiging in algemene zin zou blokkeren.

4. Besluit

De nieuwe bepaling van art. 3.2.10 lid 5 NBW dient aldus te worden opgevat, dat zij betrekking heeft op door een "echte" derde ge-

---

10) MvA, Parl. Gesch. Boek 3 NBW, blz. 214.

11) Men lette met name op de inleidende zinsnede, waarin lid 5 op de vernietiging zelf - en niet slechts op haar gevolgen - wordt betrokken.

12) NvW, Parl. Gesch. Boek 3 NBW, blz. 214.

pleegd(e) bedreiging, bedrog of misbruik van omstandigheden: zij is derhalve niet toepasselijk als de dreiging (etc.) door de vertegenwoordiger van één der partijen werd uitgeoefend.

Het artikellid werpt een dam op tegen de uitoefening der in de leden 2, 3 en 4 toegekende vernietigingsbevoegdheid: de vernietiging kan niet geschieden jegens een wederpartij te goeder trouw. Is slechts één wederpartij aanwezig, dan is daarmede voor de vernietigingsbevoegdheid in feite het doek gevallen. Alleen in meerpartijensituaties kan zij wellicht nog jegens anderen - namelijk: andere wederpartijen, die niet op goede trouw kunnen bogen - worden uitgeoefend.